

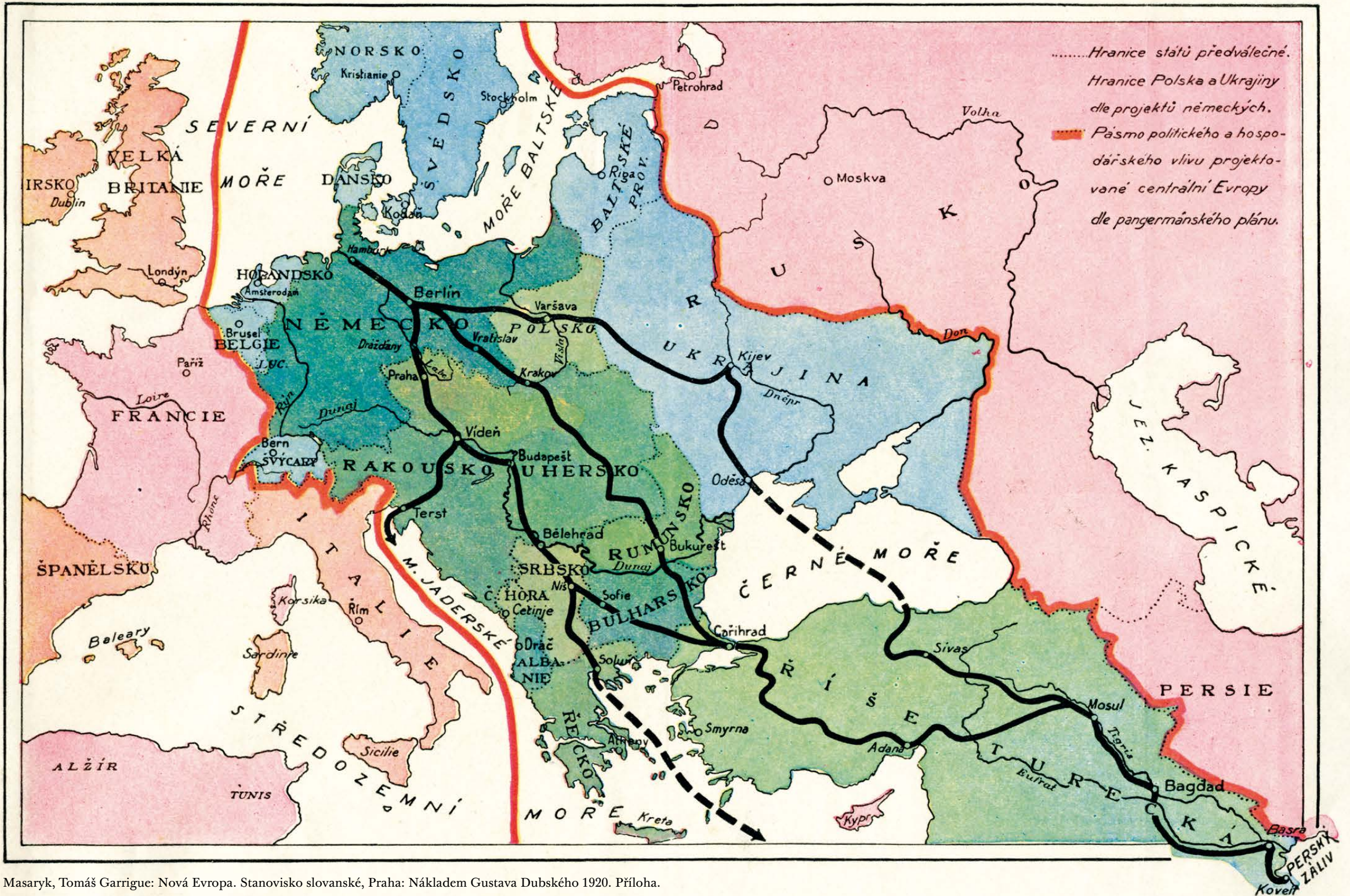

T. G. MASARYK A JEHO C. K. PROTIVNÍCI

ČESKOSLOVENSKÁ ZAHRANIČNÍ AKCE ŽENEVSKÉHO OBDOBÍ
V ZÁPASE S RAKOUSKO-UHERSKOU DIPLOMACÍ,
ZPRAVODAJSKÝMI SLUŽBAMI A PROPAGANDOU (1915–1916)

PANGERMÁNSKÝ PLÁN CENTRÁLNÍ EVROPY-BERLÍN: BAGDAD.

T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci

Československá zahraniční akce ženevského období v zápase
s rakousko-uherskou diplomacií, zpravodajskými službami
a propagandou (1915–1916)

Eduard Kubů, Jiří Šouša

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Redakce Lenka Ščerbaničová
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2015

© Eduard Kubů, Jiří Šouša, 2015

ISBN 978-80-246-3082-3

ISBN 978-80-246-3088-5 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva — 7

I. Literatura, prameny, kladení otázek — 9

II. Masaryk a jeho akce (rovina odboje) — 36

- II.1 Vývoj Masarykovy zahraniční akce a její cíle — 36
- II.2 Pole konfrontace — 98
 - 2.1 Krajanské kolonie — 98
 - 2.2 Tisk (La Nation Tchèque, Československá samostatnost) — 118
 - 2.3 Zpravodajství ve prospěch Dohody — 131
 - 2.4 Kurýrní služba - podmínka a limit úspěchu — 149
 - 2.5 Mezinárodní vztahy aneb možnosti Masarykovy akce ve Švýcarsku jako hostitelské zemi — 165

III. Rakousko-uherský státní aparát a jeho konfrontace s Masarykovou akcí (rovina státu hájícího svou integritu) — 176

- III.1 Rakousko-uherská diplomacie — 176
- III.2 Vojenská rozvědka (Evidenční kancelář a vojenský attaché v Bernu) — 188
- III.3 Policejní orgány — 201
 - 3.1 V hledáčku rakouské policie a byrokracie „doma“ — 201
 - 3.2 Zájmovými osobami rakouské policie v zahraničí — 207
- III.4 Cenzura - spojnice mezi rozvědkou, policií a politickou správou — 220
 - 4.1 Cenzura a její funkce v historické perspektivě — 220
 - 4.2 Organizace a metody práce cenzury v Předlitavsku — 226
 - 4.3 Češi v zrcadle analýz rakousko-uherské cenzury — 241
 - 4.4 Zpravodajské poznatky rakousko-uherské cenzury o Masarykově akci ve Švýcarsku — 245

- III.5 Antimasarykovská propaganda inspirovaná a vytvářená
Válečným tiskovým stanem a justicí — **254**
 - 5.1 Válečný tiskový stan — **255**
 - 5.2 Antimasarykovská ofenziva pod diktátem a kuratelou
tiskového dozoru — **262**
 - 5.3 Vojenská justice – zmrtevující prostředek odporu, nebo
„propaganda naruby“? — **268**

IV. Závěr — 298

Prameny a literatura — **304**

Přílohy — **323**

Resumé — **342**

Místní rejstřík — **353**

Jmenný rejstřík **357**

PŘEDMLUVA

V roce 2011 vypsallo Ministerstvo zahraničních věcí České republiky prostřednictvím své vnitřní grantové agentury krátkodobý vědecko-výzkumný grant *Vídeňští soupeři Maffie a československého zahraničního odboje v letech 1914–1918*. Přijali jsme jej jako šanci prezentovat naše porozumění Masarykově zahraniční akci, jež zásadním způsobem přispěla mezinárodnímu akreditování v hlavách několika málo výjimečných jasnozřivých jedinců se zrodivšího konceptu nezávislého českého/československého státu. Udělený, ne zcela ortodoxně formulovaný grant se nám stal výzvou, příležitostí, jak prezentovat odborné veřejnosti v našich myslích již delší dobu zrající obraz Masarykovy zahraniční akce, a to především její iniciační fáze, tedy fáze švýcarské. Nahlížíme ji nikoliv jen pod zorným úhlem významu Masarykova díla a jeho až notoricky známých úspěchů prezentovaných pod prizmatem mezinárodní politiky, jež dospívá k uznání československé emancipace, ale v kontextu činností méně známých, nacházejících se ve stínu záře politických reflektorů. Tyto činnosti ovšem sotva lze označit za marginální, hodné zapomnění. Politickým argumentům totiž dávaly hlubší smysl, dodávaly jim váhy a působily jako katalyzátor přístupu nepříliš reprezentativní politické emigrace k vrcholovým politickým místům Dohody. Jednalo se o činnosti, jež zjevně nenáležejí k oněm oslavovaným. Nicméně pomáhaly sociálně a ekonomicky spoluvytvářet základ velkého díla politického. Daly mu ekonomické zajištění, získávaly mu klientelu, doma i v zahraničí.

Vznikla tak práce nahlížející do praktických receptur masarykovské odbojové kuchyně. Mohla by se jmenovat i jinak, třeba: „Ze zpravodajského zákulisí českého/československého zahra-

ničního odboje“ či „Česká/československá zahraniční rezistence v zrcadle rakouské justice“. Obojí by ovšem byly názvy úzké. Nakonec jsme se proto rozhodli k názvu *T. G. Masaryk a jeho c. k. protivníci*, k c. k. protivníkům pochopitelně řadíme i ony c. a k. protivníky s podtitulem připomínajícím hlavní pole konfrontace, a to při vědomí, že oněch symbolických polí konfrontace bylo ve skutečnosti mnohem více. Prvním polem rozumíme zápas T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků s rakousko-uherskou zahraniční politikou realizovaný prostředky diplomatickými, mezinárodní veřejnosti zřejmými. Polem druhým pak rozumíme její protiklad, tj. přísně utajovanou konfrontaci zpravodajskou, a polem třetím argumentační válku cenzurně-propagacní, ať již v poloze vojenské justice či v poloze obvyklejší, tj. fungování sdělovacích prostředků. Náš poněkud jiný přístup chce tak přispět plnokrevnější interpretaci a porozumění velké a významné kapitoly českých/československých dějin.

Za laskavou podporu děkujeme na prvním místě ministerstvu zahraničních věcí, jeho v problematice obeznalým pracovníkům PhDr. Jiřímu Kudělovi, Ph.D. a PhDr. Ivanu Dubovickému a dále pak archivářům a historikům, kteří nám byli nápomocni konzultací či zpřístupněním pramenného materiálu, na prvním místě Mgr. Janu Kahudovi z Národního archivu, PhDr. Daniele Brádrlové, Ph.D. a PhDr. Adéle Jůnové-Mackové, Ph.D., oběma z Masarykova ústavu – Archivu akademie věd ČR, PhDr. Mileně Běličové z Archivu Národního muzea, PhDr. Júliu Balážovi, CSc. z Vojenského historického archivu, PhDr. Janu Kramářovi, Mgr. Tomáši Kavkovi, Ph.D. z Poštovního muzea v Praze, JUDr. Václavu Hromádkovi (ALFA FILA, s.r.o.), JUDr. Jiřímu Šoušovi, jun., Ph.D. z Právnické fakulty UK v Praze, Mgr. Svatopluku Hercovi a Mgr. Tomáši Geckovi, doktorandům Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze a Lic. phil. Danielu Jetelovi z Curychu.

V Praze, dne 31. března 2015
Eduard Kubů – Jiří Šouša

I. LITERATURA, PRAMENY, KLADENÍ OTÁZEK

Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš a jejich zásluhy o vznik československého státu jsou jedním z vážných témat domácí historiografie, jež přesahuje svým významem diskurz historický a razantně vstupuje do diskurzu politického. Ideový zápas o „zakladatele republiky“ budil a budí emoce, ať již pozitivní, oslavné či odmítavé až zcela démonizující. Jeho řešení nacházelo svůj obraz v politických ideologiích, skupinových identitách, institucionálním vývoji, ba i v právním řádu nového státu a státovědě. To vše se vztahuje především k vyústění první světové války a nesporně úspěšnému završení Masarykovy zahraniční akce, jež vyústila v uznání Národní rady československé dohodovými velmocemi a gradovala v její přeměně v prozatímní vládu na podzim roku 1918.

Naše práce se soustřeďuje na konstitutivní období Masarykovy zahraniční akce od ledna 1915 až do počátku jara 1916. Na jedné straně je vymezena příchodem T. G. Masaryka do Ženevy, kde poprvé vystoupil veřejně a učinil první oficiální kroky ve svém angažmá proti habsburské monarchii, a na straně druhé pozvolnou přípravou nové fáze vývoje jím vedené akce, charakteristické přenosem jejího řídicího centra ze Švýcarska do Paříže poté, co se akční pole československé zahraniční rezistence na půdě neutrální alpské země dramaticky zúžilo. Švýcarská trasa kurýrního spojení s odbojem domácím (Maffii) se fakticky přerušila, redaktor *Československé samostatnosti*, tj. ústředního tiskového orgánu zahraniční akce, Lev Sychrava byl ze Švýcarska vypovězen a vydávání jím řízeného listu bylo přeneseno z Annemasse, „francouzského předměstí“ Ženevy, do Paříže. Tyto události považujeme za definitivní konec švýcarské etapy Masarykem a Benešem vedeného zahraničního od-

boje. Švýcarsko napříště sloužilo především jako poštovní stanice pro akvizice tisku centrálních mocností, přičemž je třeba připomenout, že styk s domovem již nikdy nedosáhl intenzity roku 1915.

Odborná a vzpomínková literatura věnovaná hlavním protagonistům prvního československého odboje a jejich činnosti, tj. zahraniční akci jako takové, je neobyčejně rozsáhlá, čítá desítky monografií a stovky statí. Přitom podstatná část z nich se pohybuje na rozhraní memoárů a odborné literatury, ať již historické, politologické či sociologické. Mnohé z nich žánrově míří do sféry žurnalistiky. Onen velký soubor děl lze rozdělit na tři základní historiografická období, která mají svou specifickou interpretační podobu a obsah, přičemž se tato období částečně překrývají a první dvě mají i své pozdní pokračovatele. Následně se soustředíme jen na profilující práce. Čtenář bude s ohledem na časové vřazení jednotlivých děl schopen bez větších problémů tu či onu práci začlenit k příslušnému proudu. Pokud se významná publikace některému z proudů vymyká, bude na tuto skutečnost zvláště upozorněno, ať již v úvodním textu či v poznámce pod čarou v příslušné kapitole.

Přímo ze zkoumaných událostí vyrůstá nejstarší interpretační směr, který jsme označili shrnujícím pojmem **politicko-heroizující**. Časově zahrnuje léta meziválečná a v omezené míře i období let 1945–1948. Tento směr akcentuje výjimečné role Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše v konstituování zahraničního komitétu a následně Národní rady československé a jejich působení završené uznáním velmocí, které akreditovalo českou/československou politiku na evropské scéně na straně budoucích vítězů a tak vřazovalo nově vzniklou republiku do poválečného mezinárodního řádu. Legitimizoval exkluzivní postavení obou vůdčích osobností zahraničního odboje v čele státu a jejich spolupracovníků zahraničních i domácích ve státní správě, na prvním místě ve vedení ministerstva zahraničních věcí. Tito lidé ostatně po celé meziválečné období tvořili páteř nadstranického politického uskupení stabilizujícího politický systém země, známého pod označením „Hrad“. Klíčovými díly jsou tak Masarykova *Světová revoluce* a na ni navazující a její

teze rozpracovávající Benešova čtyřsvazková epopěj *Světová válka a naše revoluce*.¹

Světovou revolucí Tomáš G. Masaryk vřazuje střeoevropský prostor do kontextu nové poválečné Evropy. Válku vnímá jako výraz završení modernizačních procesů směřujících od autoritativních expanzivních režimů a jejich politik k novému mezinárodnímu společenství založenému na ideálech demokracie a humanity. České země prezentoval jako součást hráze oddělující západní demokratický svět od autokratického a poté bolševického Ruska a bránící obnově německého imperialismu. Masaryk ve své knize zachytil velmi detailně formování a vývoj zahraniční akce, které funkčně propojoval se svými úvahami o novém uspořádání světa. Netřeba zvláště připomínat, že autor zde apologeticky rozpracovává i problematické etapy, vpravdě krizové body svého zahraničního působení, především konflikt s Josefem Dürichem a s pařížským centrem odboje ovlivněným prorusky zaměřeným Svatoplukem Koničkem, v závěrečné fázi pak i problémy spolupráce s M. R. Štefánikem. Ženevskou etapu své akce nahlíží jako v zásadě úspěšnou a neproblémovou, zápas s rakousko-uherskou byrokracií, policií a rozvědkou ustupuje v jeho interpretaci do pozadí jako významově okrajový. Odchod do Londýna a přenos organizačního jádra do Paříže jsou vysvětlovány jako přirozená etapa vývoje akce, kdy bylo třeba navázat úzký a pružný styk jak s vedoucími představiteli obou zemí (Francie, Velké Británie), tak s žurnalistickou frontou, jež měla otevřít cestu k tamní veřejnosti. Skutečnost, že vyklizení švýcarského pole bylo do značné míry úspěchem rakousko-uherské rozvědky a diplomacie a zasadilo komunikaci s domovem těžkou ránu, je málo zřetelná. V líčení dění se T. G. Masaryk soustředil na linii politickou. V jejím informačním stínu zůstává linie zpravodajská, v některých momentech přímo špionážní. Faktograficky je ovšem Masaryk vcelku přesný, ostatně při práci na knize používal své dochované poznámky a dobové dokumenty. Práci uzavírá soubor úvah o principu fungování nového státu.

¹ T. G. Masaryk, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, Praha: Čin a Orbis 1925; Edvard Beneš, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*, 1.–4. díl, Praha: Orbis a Čin 1927–1934.

Benešova *Světová válka a naše revoluce* je vpravdě komplementem díla Masarykova. Její první díl vychází s dvouletým odstupem po Masarykovi a navazuje na něj jak formou – oba označili svá díla jako vzpomínky a úvahy –, tak tématem. Beneš svého učitele následuje i v základním interpretačním schématu. V úvodním období ovšem rozpracovává svůj podíl na činnosti domácího odboje (Maffie) a svoji roli při její komunikaci s Masarykem. Následně pak T. G. Masaryka doplňuje o poznání zřetelnějším drobnopisem, připomíná své úsilí zařadit zahraniční akci do širšího rámce světové politiky a diplomacie. I on se dotýká „politických nedorozumění nebo nejasností“, která se snaží „uvést na pravou míru“. Zvláštní hodnotu měl ve své době svazek třetí, jenž představoval konvolut základních dokumentů o uznání československého státu. Konceptuálně Beneš nevybočuje z Masarykova výkladu. Využitelnost práce pro ženevskou etapu akce je o poznání nižší než dílo Masarykovo, neboť Benešovy pobyty v Ženevě v roce 1915 se počítaly pouze na týdny. Je však velmi výpovědná pro problematiku spojení mezi Maffií a Masarykovou akcí.

Třetím nejvýznamnějším protagonistou ženevské etapy zahraniční akce byl bezpochyby žurnalista Lev Sychrava. Jako první český politický emigrant ve Švýcarsku a editor *Československé samostatnosti* na sebe poutal pozornost byrokracie a policie jak rakousko-uherské, tak i švýcarské. Jeho vypovězením ze Ženevy se uzavřela švýcarská etapa Masarykovy zahraniční akce. Sychravova dvousetstránková tištěná „přednáška“ z roku 1923 podává vcelku strohý, oproti Masarykovi a Benešovi méně konceptualizovaný faktografický výklad zahraniční akce. Sychrava jako stoupenec státoprávně pokrokové strany měl hlubší porozumění pro názory Karla Kramáře a Aloise Rašína, a tudíž akcentoval součinnost českého/československého odboje s carským Ruskem. Osobně byl navázán mnohem těsněji než Masaryk na Vsevoloda Petroviče Svatkovského, s vysokou pravděpodobností profesionálního zpravodajce,² tykadlo carského ministerstva zahraničních věcí, jež se za války pohybovalo mezi

² Poslanec agrární strany Antonín Zázvorka v rozhovoru z 8. 3. 1934 uvedl, že Svatkovskij „měl své přímé informátory a prostředky finanční k tomu“. Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha (AMZV Praha), Pozůstalost Plesinger-Božinov, kart. nečíslo-

Lev Sychrava (osobní archiv autorů)

Itálií, Švýcarskem a Francií. Masaryka a Beneše však respektuje jako vůdce zahraniční akce a jejich činnost nekritizuje ani poté, co se v osvobozené republice s československou diplomacií rozešel.³ Masarykovsko-benešovské porozumění se stalo

ván. Osobní doklady, poznámkové bloky, diáře. Sešit - Ženeva 1915-1917, nestránkováno.

³ Lev Sychrava, Československé revoluční hnutí na evropském západě. Třetí přednáška cyklu „Československá revoluce“. Proslovena 19. března 1923, Praha 1923; renovovanou a mírně rozšířenou verzi téhož textu vydal Lev Sychrava pod názvem

osou interpretace zahraničního odboje v revue *Naše revoluce* (1923–1938), redigované Jaroslavem Werstadtem a vydávané *Památníkem národního osvobození*, institucí vytvořenou k uctění památky československých legionářů a ke studiu odboje za první světové války. Na stránkách tohoto periodika se objevila celá řada materiálových studií, vzpomínek a pramenů k ženevskému období zahraniční akce, a je třeba říci, že žák slovných historiků Josefa Pekaře a Josefa Šusty publikoval i texty, jež komplementovaly oficiální výklad rezistence tam, kde Masaryk s Benešem byli velmi struční, ať se již jednalo o problematiku kurýrů, peněz či špionážně-zpravodajských aktivit. Své místo v revue měly i diskuse a polemiky. Revue *Naše revoluce* však byla spíše nástrojem replik na polemiky, jež přicházely zvenčí, než otevřenou tribunou odborníků. V této souvislosti je ovšem na místě připomenout, že mnohé zápasy o interpretaci prvního odboje měly ráz vysloveně instrumentálně politický, usilující o diskreditaci Masaryka a Beneše jako představitelů nového státu. V antimasarykovské rétorice si liboval zejména zeť Josefa Düricha Karel Horký.⁴

Rozsáhlé vzpomínkově materiálové dílo Františka Soukupa, jež vyšlo k desátému výročí vzniku republiky, je primárně soustředěno na odboj domácí. Jeho pojednání odboje zahraničního přichází pouze ve styčných bodech rezistence.⁵ Činnosti Masaryka v zahraničí se Fr. Soukup věnoval v díle *T. G. Masaryk jako politický průkopník, sociální reformátor a prezident státu* z roku 1930.⁶ Navazoval jím na svoji starší práci *Syn dělníka vítězem nad Habsburky* z roku [1920]. Tuto heroizační prezentaci geniálního politika Soukup směřoval do řad sociálně demokratického dělnictva. Ženevská etapa Masarykova působení v zahraničí je vysvětlována jako „neobyčejně odvážný a riskantní čin“. Téměř oslavný spis představuje v edici Zlatoroh Janem Herbenem vy-

Masarykovo revoluční dílo na evropském západě, in: Masaryk osvoboditel. Sborník, Praha: Ministerstvo školství a národní osvěty 1938, s. 163–211.

4 Karel Horký, *Výlet do politiky*, Praha: Nakladatel Josef Springer 1931.

5 František Soukup, 28. října 1918. Předpoklady a vývoj našeho odboje domácího v československé revoluci za státní samostatnost národa, I. díl, Praha: Orbis 1928.

6 František Soukup, *T. G. Masaryk jako politický průkopník, sociální reformátor a prezident státu*, Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství (Ant. Svěcený) 1930.

daná dvoudílná monografie s prostým názvem *T. G. Masaryk*. Přesto v textu Jana Herbena, klíčové osobnosti Masarykem založené revue *Čas*, jež se řadila svými aktivitami do proudu domácího odboje, příležitostně až překvapivě probleskne informace neznámá.⁷ Informačně velmi hodnotným dílem je Herbenova *Kniha vzpomínek* s jeho válečnými deníkovými záznamy, jež dávají porozumění metodám práce a informačním obzorům odbojových aktérů domácích o aktérech zahraničních.⁸

Do hradního proudu historiografie náleží i Jan Hajšman, blízký spolupracovník vůdčích osobností Maffie, žurnalista, který díky své praxi z doby první světové války vstoupil do Československé republiky jako organizátor hradní informačně-zpravodajské služby. Jeho dílo *O špionáži* je solidním nástrojem rakouské rozvědky za světové války, proti níž staví zpravodajskou výzvědnou činnost sloužící českému odboji. Kniha, vcelku obeznalá, poněkud přehlíží úspěchy rakouské rozvědky a naopak až příliš vyzdvihuje výsledky zpravodajské činnosti odbojové.⁹ Své detailní znalosti o činnosti Maffie Hajšman vtělil do dvou publikací. Rok 1915 zahrnuje dílo s názvem *Česká Maffie*. Je pojato převážně v žurnalistické „ich“ formě a přineslo řadu pozoruhodných postřehů a informací.¹⁰

Od poloviny dvacátých let 20. století vycházela celá řada publikací věnovaných Masarykově zahraniční akci či některým jejím aspektům. Jejich autoři – lidé s „Hradem“ spojení, často sami účastníci zahraniční rezistence – přinášejí řadu drobných informací překračujících rámec „velkých vzpomínek“ (T. G. Masaryk a E. Beneš). K nejvýznamnějším patří Jaroslav Werstadt, Jaroslav Papoušek, Vladimír Nosek či Karel Stloukal.¹¹ Zdařilé, i když poněkud oslavné dílo představuje brožura Jana Hajš-

7 Jan Herben, T. G. Masaryk, I. a II. díl, Praha: SVU Mánes 1926–1927.

8 Jan Herben, *Kniha vzpomínek*, Praha: Družstevní práce 1936.

9 Jan Hajšman, *O špionáži*. Špioni, špionky, špiclové, lidé podzemní. Zpravodajská a informační služba, Praha: Česká grafická unie 1928.

10 Jan Hajšman, *Česká Maffie*. Vzpomínky na odboj doma, Praha: Sfinx Bohumil Janda 1932.

11 Lev Sychrava – Jaroslav Werstadt, *Československý odboj*, Praha: Státní nakladatelství v Praze 1923; Jaroslav Papoušek, *Boj za československou samostatnost*, Praha: Orbis 1928; Jaroslav Papoušek, *Carské Rusko a naše osvobození*, Praha: Orbis 1927; Vladimír Nosek, *Anglie a náš boj za samostatnost*, Praha: Čin 1926; Karel Stloukal, *Československý stát v představách T. G. Masaryka za války*, Praha: Politický klub 1930.

mana Masaryk – Vůdce, Osvoboditel. Jak Masaryk zahajoval odboj za hranicemi.¹² Zvláštní místo zaujímá v literatuře věnované odboji dílo generála rakousko-uherské a poté československé justiční služby Jaroslava Kunze, jež sleduje český odboj očima rakouské vojenské justice a zpravodajství. Kunzovo porozumění naznačuje, že bagatelizace rakousko-uherské byrokracie a mocenského aparátu není na místě. Kunz přináší řadu postřehů naznačujících slabá místa odboje.¹³ K působení Edvarda Beneše v zahraniční akci přinášejí pozoruhodné doplňky také knihy zahraničních autorů – Comptona Mackenzieho¹⁴ a Edwarda B. Hitchcocka¹⁵, které vznikly na základě jeho podkladů; E. Beneš je také sám redigoval.

Velkým dílem, jež kompetentně, doslova encyklopedicky mapuje Masarykovu akci, třebaže se primárně soustřeďuje na odboj domácí, jsou *Dějiny Maffie* Milady Paulové.¹⁶ Švýcarského období se týká jejich první svazek. Důkladná a badatelsky poctivá kniha klade důraz na spojení tajného výboru se zahraničím. Zkoumá všechny zahraniční kontakty Maffie, tedy i ony Masarykově akci paralelní. Obraz zahraničního odboje je ovšem v protikladu k obrazu odboje domácího přirozeně méně zřetelný. Síla díla (oproti předchozím počínům založeným do značné míry na autentickém prožitku aktérů) spočívá v metodě práce profesně vzdělané historičky, jež prameny podrobuje důkladné vnější i vnitřní kritice a používá ve vysoké míře moderní metodu získávání informací, dnes obvykle označovanou jako *oral history*. Rozhovory s pamětníky pro ni byly velmi důležitým zdrojem poznání zejména tam, kde se jiných zdrojů nedostávalo. Nepřehlédnutelný je již téměř dvacetiletý odstup od událostí, který dával autorce nadhled oproštěný od aktuálně politických půtek, bojů a diskusí. Sotva však může být pochyb,

12 Jan Hajšman, Masaryk – Vůdce, Osvoboditel. Jak Masaryk zahajoval odboj za hranicemi, Praha: Melantrich 1920.

13 Jaroslav Kunz, Náš odboj v zrcadle rakouské vojenské justice, Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, s. r. o. 1930.

14 Compton Mackenzie, Dr. Beneš. Přeložil Josef Löwenbach, Praha: Vydavatelstvo Družstevní práce 1948.

15 Edward B. Hitchcock, Zasvětil jsem život míru. Životopis Edvarda Beneše, Praha: Jaroslav Podroužek 1947.

16 Milada Paulová, Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918, I. díl, Praha: Československá grafická unie 1937.

že tenor práce je „prohradní“ a zvýrazňuje mimořádné zásluhy vůdčích osobností Maffie i zahraničního odboje, tedy že dílo je uměřenou součástí heroizujícího proudu historiografie. Pojetí knihy je výsostně občanské.

K hlavnímu proudu meziválečné státotvorné historiografie náleží i Zdeněk V. Tobolka. Čtvrtý svazek jeho *Politických dějin československého národa* zahrnuje léta Velké války. Masarykova akce je zde vcelku detailně rozpracována v širokém kontextu domácí perzekuce, domácího odboje a všech větví odboje zahraničního. Nástin Masarykových zápasů s rakousko-uherskou diplomacií, policií a propagandou je oproti rozpracování linie politické emancipace hnutí, jeho legitimizace a formování legií nevýrazný, informačně ve srovnání s předchozími díly poměrně chudý.¹⁷ Rozsáhlá práce Emila Strausse o vzniku Československé republiky vydaná oficiálním nakladatelstvím Orbis je v zásadě přepracováním vzpomínek Masarykových a Benešových převedeným do němčiny. Dále se opírá o práci Zdeňka V. Tobolky a o drobné stati ze specializovaného periodika *Naše revoluce*.¹⁸

Na sklonku šedesátých let 20. století se objevilo v diskurzu o první republice a jejím vzniku další dílo z pera Milady Paulové, tentokrát s názvem *Tajný výbor Maffie a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*. Kdo by očekával reedici či doplněné vydání monumentálního díla ze sklonku první republiky, bude překvapen. Jedná se o dílo konceptuálně zcela nové. František Kutnar ve svých *Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví* píše, že se jedná o verzi „koncipovanou účinněji a šťastněji než první podání, takže po mnohé stránce [autorka] revidovala sama sebe a překonala starší nedostatky“.¹⁹ Tato formulace byla nepochybně úlitbou vládnoucí marxistické historiografii, již učinila na sklonku života i Milada Paulová. Svůj výklad vtělila do širokého rámce vývoje světové politiky, jejímž předělem jsou

17 Zdeněk V. Tobolka, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*, IV. díl: 1914–1918, Praha: Nákladem Československého kompasu, tiskařské a vydavatelské a.s. 1937.

18 Emil Strauss, *Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik*, Prag: Orbis 1934.

19 František Kutnar, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. II. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1977, s. 293.

ruské revoluce. Jestliže starší práce Milady Paulové se soustředila na národní a politické elity v nejužším slova smyslu, dílo poslední se snažilo reflektovat roli širokých lidových mas a zejména pak dělnického hnutí. V práci tak nacházíme kapitoly: *Hnutí v dělnictvu v českých zemích* s podkapitolou *Vliv ruské revoluce na dělnické kádry*, podkapitolou *Druhá vlna dělnických nepokojů a stávek v Praze* a především kapitolu *Velká říjnová socialistická revoluce a boj za československý stát*. Ke cti Milady Paulové je třeba říci, že se nejedná o kapitoly hrubě implantující zápas světového proletariátu do zápasu o českou a slovenskou národní samostatnost, její paralely s vývojem v Rusku jsou formulovány opatrně a nevyústily do známé extrémní teze, o které ještě bude řeč, jež zní: „bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo samostatného Československa“. Sotva ovšem může být sporu o tom, že role T. G. Masaryka a zahraničního odboje ve vzniku státu je výrazně oslabena, o což se zjevně zasloužili recenzent a vědecký redaktor publikace. Výmluvná je skutečnost, že v celé knize je pouhých 42 odkazů k Masarykově osobě. Podle našeho názoru je publikace starší – třebaže Paulová let šedesátých reflektuje poválečnou literaturu – interpretačně a především faktograficky hodnotnější.²⁰

Pohrbkem klasického heroizujícího proudu historiografie jsou vzpomínky na první odboj Miroslava Plesingera-Božinova. Toto nedokončené dílo vznikalo po desítky let. Jedna z kapitol byla publikována v *Naší revoluci* již v roce 1928.²¹ Další vznikaly na sklonku první republiky, za druhé světové války, ale i po ní. Plesinger dílo nedokončil a jeho fragmenty z dob světové války byly publikovány v roce 1997.²² Útlá práce přináší z hlediska každodenní administrativy akce celou řadu pozoruhodných postřehů, k nimž se Plesinger dostal jako Masarykův ženevský osobní sekretář. Navíc má dílko oporu v poměrně rozsáhlé dokumentaci dochované v Plesingerově pozůstalosti.

20 Milada Paulová, Tajný výbor Maffie a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918, Praha: Academia 1968.

21 Miroslav Plesinger, Mezi Prahou a Švýcarsy. Vzpomínky revolučních poslů, in: Naše revoluce, roč. 5, 1927–1928, s. 369–395.

22 Miroslav Plesinger-Božinov, Vzpomínky na první odboj. K vydání připravil Eduard Kubů, Praha: ESB 1997.

Heroizující linie masarykovské a částečně i benešovské historiografie zažila svou renesanci po roce 1989. Zatímco Edvard Beneš se v současné době nachází převážně pod palbou kritiky a Beneše obhajující linie je reprezentována zejména řadou publikací vydávanou v Knižnici Společnosti Edvarda Beneše (zde ostatně byly vydány i Plesingerovy paměti), T. G. Masaryk jako zakladatel státu se těší i nadále vysokému respektu a obdivu. Tendence „k odmasarykování“ nevyhází ani tak z kritiky Masaryka samotného jako z kritiky první Československé republiky, v níž zásluhy a osobnost jejího prvního prezidenta ustupují do pozadí. Na druhou stranu žije i historiografický směr výrazně Masaryka adorující. Zde je na prvním místě třeba připomenout monumentální dílo Stanislava Poláka. Jeho pátý svazek je celý věnován letům 1915–1918. Autor je velmi důkladně obeznán s existujícími prameny a literaturou, na jejímž základě, téměř kronikářsky, den po dni mapuje politický vývoj zahraniční akce a peripetie Masarykova života. Obsáhle cituje z jeho publicistiky, důvěrných memorand; dějové linie – zpravodajská, kurýrní a finanční – nestojí v centru Polákovy pozornosti. Pro předkládanou práci je proto o poznání méně využitelná než většina prací již jmenovaných.²³

Únor 1948 a s ním spojená politická a sociální změna otevřely cestu rigidnímu stalinskému proudu marxistické historiografie, který ovládl diskurz soudobých dějin. Masaryk a jeho spolupracovníci jsou nazíráni jako nepřátelé československého lidu, jako ti, kteří se svou činností zaprodali domácí i zahraniční buržoazii. Za zmínku stojí v této souvislosti na manipulaci veřejným míněním zaměřený knižně vydaný pamflet Františka Nečásk a Jana Pachty, založený převážně na institucionálních dokumentech z období první republiky.²⁴ Interpretačně jej předcházela „dvojstudie“ Václava Krále, již lze sotva označit za dílo profesního historika. Na základě jemu exkluzivně zpří-

23 Stanislav Polák, T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou, 5 (1915–1918), Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. Ústav T. G. Masaryka, o. p. s. 2009.

24 Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce: z archivního materiálu o kontrarevoluční činnosti Masaryka a Beneše v letech 1917–1924 (sborník uspořádali a předmluvou a poznámkami opatřili František Nečásek a Jan Pacht), Praha: Státní nakladatelství politické literatury 1954.